
KORA ÚJKOR

George Washington és a rabszolgaság kérdése

George Washington (1732–1799), az amerikai függetlenségi háború győztes hadvezéréként és az Amerikai Egyesült Államok első elnökeként, az amerikai nemzet „atyjaként” mindig is kultikus szerepet játszott az amerikai nemzetudatban. Washington kultusza azonban nem korlátozódott az Amerikai Egyesült Államokra, hanem a polgári átalakulás sodrában élő Európában is nagy hatást gyakorolt. Nem volt ez alól kivétel a reformkori Magyarország sem, amelyben a korszak vezető politikusai közül szinte valamennyien elismerő hangon nyilatkoztak az emberi szabadság „génuszáról”. Ezen emelkedett hangnem példájaként elegendő talán Bölöni Farkas Sándort (1795–1842) idéznünk, aki 1831-ben tett egyesült államokbeli útja során, kötelezően meglátogatandó helyszíneként kereste fel Washington Mount Vernon-i birtokát és sírját. Mint írta: „Állottam királyok és elhírelt emberek sírjaik előtt, bámultam igenis emlékeiket, de a tiszteletnek azon érzelmét, mely mintegy hirtelen borzadás meglepett e sír előtt, csak a Panthéon és Westminsterben éreztem. Végiglebbent lelkemen Amerikának sok szenvedése, sok küzdései, mostani dicső és boldog állapotja s az emberiségnek kivívott jussai, melyekben az ember, kinek porai előtt állunk, oly nagy szerepet játsza, s dobogni éreztem szívemet”.¹ Jellemző, hogy a híres kortárs amerikai történétíró Jared Sparks (1789–1866) 1830-as években keletkezett Washington-életrajza Czuczor Gergely átdolgozásában (1800–1866) már 1845-ben napvilágot látott magyarul, s a XIX. században folyamán számos további kiadást élt meg.² De nem kerülhette el Mount Ver-

---

1. Bölöni Farkas Sándor: *Napnyugati utazás – Napló* (Helikon, Bp. 1984.) 505. o. Washington reformkori hatására lásd: Závodszy Géza: *Az Amerika motívum és a polgárosodó Magyarország a kezdetektől 1848-ig* (Atlanti Kiadó és Kutató Társulat – Tankönyvkiadó, Bp. 1992.) 76-256. Mészáros Erzsébet: *Modesty and Wordly Wisdom: George Washington in Hungarian Periodicals between 1776 and 1840*. In: *Americana and Hungarica* Szerk. Charlotte Kretzoi (ELTE Angol Intézete, Bp. 1989.) 19–28.

2. Sparks, Jared: *Washington élete. Sparks Jared után szabadon dolgozta Czuczor Gergely* (Magyar Tudós Társaság, Pest, 1845.) E munka átdolgozott kiadásai 1872-ben és 1886-ban is megjelentek Budapesten Rát Mór kiadásában. További korabeli magyar nyelvű Washington-életrajzra lásd például: Joób Lajos: *Washington és Franklin. Két tanulmány* (Kilián Frigyes utóda, Bp. 1910.) 9–151.

non meglátogatását Kossuth Lajos (1802–1894) sem, a magyar szabadságharc bukása után az Egyesült Államokban tett látogatása során. Rá jellemző módon, a nagy amerikai államférfi sírjának felkeresése arra ösztökölte Kossuthot, hogy párhuzamot vonjon a két nép szabadságküzdelsei között. Mint egy jóval később, az eset után harminchárom évvel keletkezett írásában megjegyezte „... amint így néztem, és elmélkedém, úgy tetszett nekem, mintha a koporsó egyik oldalánál felemelkednének szemeim előtt az amerikai gyarmatok mosolygó képe azon időből, midőn függetlenségükért harcoltanak; s a koporsó másik oldalánál nemzetemnek ezer sebből vérző halvány alakja”.³ Kossuth elismerte Washington és társai küzdelmének hősiességét, mégis arra a következtetésre jutott, hogy az amerikaiak szabadságküzdelse kedvezőbb körülmények között bontakozhatott ki, például azért, mert egy olyan meghatározó európai nagyhatalom közvetlen támogatását élvezhette, mint Franciaország. Számára tehát Washington alakja és az amerikaiak győzelme csak ellenpontoszó háttérként szolgált arra, hogy a magyar ügy reménytelenségét még jobban hangsúlyozza.⁴ E párhuzamos történelemértelmezésnek, illetve a két nép e közös szimpátiájának újabb lendületet adott a magyarok tömeges kivándorlásának megindulása a XIX. század végén, aminek legszebb viszonthatása George Washington budapesti szobrának felavatása volt 1906-ban. Ennek megvalósításához ugyanis az amerikai magyarság döntő támogatást nyújtott.⁵ E kölcsönös szimpátia a két világháború közötti időszakban sem hunyt ki, aminek Washingtonnal kapcsolatos legjellemzőbb megnyilvánulása az volt, hogy ekkoriban merült fel az Egyesült Államok első elnökének Árpád-házi származása.⁶ Washington kedvező magyarországi megítélése a kommunista diktatúra időszakában sem változott meg alapvetően. Történt ez annak ellenére, hogy a szocialista világrendszerrel szemben álló Ameri-

3. Kossuth Lajos: Emlékezés. In: *Rabszolga Washington sírjánál. Kossuth emigránsársainak írásai Amerikáról* Szerk. Lukácsy Sándor (Művelt Nép, Bp. 1953.) 27.

4. Megjegyzendő, hogy Kossuth ezt a két szabadságküzdelem között vont párhuzamot és ellentétet már egyesült államokbeli beszédeiben is felhasználta. Ilyen volt például a Cincinnati-ben 1852-ben, éppen Washington születésnapján, február 22-én elmondott beszéde, amelyben Washington külpolitikai örökségére is közvetlen utalást tett. Minderre lásd: Vasváry Ödön: Kossuth Washingtonról. In: Ugyanő: *Magyar Amerika* (Szeged, 1988.) 79–81.

5. A budapesti Washington szobor sorsára lásd: Pótó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika* (Osiris, Bp. 2003.) 107.

6. Ezt a nézetet egy Mabel Washburn nevű amerikai történész nő vette fel 1935-ben, aki szerint Washington annak a Skóciai Szent Margitnak (1047?–1093) a leszármazottja volt, aki Tengerentúli Edward angolszász herceg és Árpád-házi Ágota házasságából született. Ez utóbbi I. András (1046–1060) magyar király testvére vagy rokona lehetett. Minderre lásd: Várdy Béla: *George Washington állítólagos magyar ősei*. In: Ugyanő: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története* (A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Bp. 2000.) 27–29.

kai Egyesült Államok alapító elnökéről volt szó. A budapesti városligeti tó partján álló szobra a legszélsőségesebb rákosista diktatúra idején is a helyén maradt. A hivatalos marxista történetírás megítélése szerint ugyanis, a George Washington nevével fémjelzett amerikai forradalom alapvetően haladó mozgalom volt, mivel a kapitalista rend megalapozásával egy lépést jelentett a kommunista társadalom megteremtése felé vezető úton.⁷

Washington pályafutásának e kedvező magyarországi recepciójában viszont kevesebb figyelem jutott annak az ellentmondásnak, hogy az egyetemes emberi szabadság – vagy legalábbis a társadalmi haladás – hőseként ünnepelt amerikai elnök rabszolgatartó nagybirtokos volt. Kossuth Lajos – látogatása után harminchárom évvel és már az amerikai polgárháború után – nem mulasztotta el felhívni a figyelmet az amerikai forradalom e legnagyobb ellentmondására, s az ebből fakadó iróniára. Washington sírjának meglátogatásakor ugyanis az őt elkísérő társaság tapintatosan hátrébb húzódott, s „csak egyetlen ember volt közelemben, egy néger a rabszolgák fajából, ki vigyorgó arccal egy csomó pálcát nyújtott vételre felém, melyet valamely bokorról vágott Washington sírja mellől. Minő keserű gúnykacaja volt a sorsnak abban a jelenetben azon a helyen! Most már le van mosva a rabszolgaság szégyenfoltja a tengerentúli nagy köztársaság büszke címerpajzsáról... – a lemosás tenger vérbe került – de akkoron még csak a bot volt az, ami annak a vigyorgó négernek fájára a dicsőséges amerikai szabadságharcból örökségül szállott!”⁸ Washington és a rabszolgaság viszonyára nemigen tértek ki a rendszerváltás előtt magyarul megjelent munkák, de az azt követően kiadott művek is csak érintőlegesen tárgyalták a kérdést. Tudomásom szerint, az Egyesült Államok első elnökéről két hosszabb, életrajzi jellegű szöveg jelent meg magyarul az 1990-et követő időszakban, mindkettő *Hahner Péter* tollából. Ezek közül csak az elsőként, 1991-ben megjelent kötetben esik szó Washington és a rabszolgaság viszonyáról.⁹ Ez egy fiataloknak szánt népszerű életrajz, amely még a Móra Ferenc Könyvkiadó, jóval a rendszerváltás előtt indult *Így élt* sorozatában látott napvilágot.

7. Az amerikai forradalom szocialista rendszer alatti magyarországi megítélésére lásd: Csaba Lévai: The Relevance of the American Revolution in Hungarian History from an East-Central-European Perspective In: *Europe's American Revolution* Szerk. Simon P. Newman (Palgrave, Basingstoke, 2006.) 94–122.; Csaba Lévai: The American Revolution in Hungarian Historiography during the Socialist Regime In: *Europe and the World in European Historiography* Szerk. Csaba Lévai (Edizioni Plus, Pisa University Press, Pisa, 2006.) 215–230.

8. Kossuth Lajos: Emlékezés In: *Rabszolga Washington sírjánál* i.m. 1953. 30.

9. A második szöveg csak egy néhány oldalas életrajzi összefoglalás, amelyben nem esik szó a rabszolgaság problémájáról. Hahner Péter: *Az Egyesült Államok elnökei* (Maecenas, Bp. 1998.) 34–41.

A munka nagy erénye, hogy ez az egyetlen, az utóbbi húsz évben megjelent nagyobb terjedelmű magyar nyelvű Washington-biográfia, amely kiválóan megfelel annak a célnak, amelynek elérése érdekében készült. Ugyanakkor, nem elégíti ki a tudományos szakmunkákkal szemben támasztott igényeket, s Washington és a rabszolgatartás viszonyát is csak érintőlegesen tárgyalja. Természetesen, egy fiatal olvasóközönségnek szánt ismeretterjesztő munkától nem várható el, hogy a Washington életmű minden problémájára részletesen kitérjen, ám az igen, hogy a tárgyalt kérdések vonatkozásában pontosan fogalmazzon. A könyv szerzője helyesen állapítja meg, hogy az Egyesült Államok első elnöke „a fokozatos rabszolga-felszabadítás híve volt”, ugyanakkor pontatlanul idézi fel ezzel kapcsolatos legfontosabb gyakorlati intézkedését, nevezetesen azt, hogy végrendeletében rabszolgái egy részét szabaddá tette. Hahner Péter szerint Washington végakaratóban „valamennyi rabszolgáját felszabadította, de mivel nem akarta özvegyét teljesen megfosztani személyzetétől, azt a szerencsétlen rendelkezést iktatta be végrendeletébe, hogy 150 rabszolga csak Martha (ti. Washington felesége – L. Cs.) halála után fog felszabadulni. Martha azonban férje halála után belátta, hogy meglehetősen veszedelmes helyzetbe kerül, ha azoknak a gondozására szorul majd, akik az ő halálától remélhetik a felszabadulást, ezért sietve felszabadította az összes rabszolgát.”¹⁰ A helyzet valójában az volt, hogy Washington jogi értelemben nem szabadíthatta fel azokat a rabszolgáit, akik felesége első házasságából származó hozományaként kerültek tulajdonába. Vagyis nem arról volt szó, hogy Washington döntött úgy hogy rabszolgái egy része csak felesége halála után szabadulhat fel, hanem arról, hogy ezeket a rabszolgákat az ex-elnök jogilag sem tehetette szabaddá. Ez a korlátozás, a halálakor birtokában lévő 277 rabszolgájából 153 főt érintett. Az utóbbiak tehát csak Martha Washington halála után nyerhették el szabadságukat. Martha rokonai azonban valóban attól félték, hogy tragikus következményekkel járhat, ha az idős hölgy olyan rabszolgák társaságában él, akiknek szabadsága az ő halálától függ. Ezért, 1801-ben ezeket a rabszolgákat is felszabadították, kivéve azokat, akik már túl öregek voltak ahhoz, hogy dolgozzanak, és fenn tudják tartani magukat.¹¹ Ebben az értelemben mondható tehát az, hogy Washington végrendeleti úton felszabadította a rabszolgáit, ami nagyon jelentős lépés volt azt figyelembe véve, ahogyan virginiai kortársainak zöme viszonyult a kérdéshez. Az első elnök

10. Hahner Péter: *Így élt Washington* (Móra, Bp. 1991.) 154–155.

11. Minderre lásd: Peter Kolchin: *American Slavery, 1619-1877*. (Hill and Wang, New York, 1993.) 78.; Robert F. Jones: *George Washington*. (Fordham University Press, New York, 1986.) 142.

első külügyminisztere, az Egyesült Államok későbbi alelnöke és elnöke, a szintén virginiai Thomas Jefferson például végrendeletében is csak néhány rabszolgáját tette szabaddá.¹²

Elvi megnyilatkozásaiban Washington elítélte a rabszolgaságot. Az Egyesült Államok első elnöke mégis úgy vélte, hogy a rabszolgák könnyelműek, lopnak, csakis pepecselő, lassú munkavégzésre képesek és nem alkalmasak arra, hogy akár csak a legegyszerűbb feladatot is felügyelet nélkül végrehajtsák. Washington jelentős részt ennek tulajdonította a virginiai mezőgazdaság korában megfigyelhető válságát és viszonylagos elmaradottságát. Világosan látta ugyanakkor a rabszolgatartás hosszú távú politikai következményeit, s úgy vélte, hogy csakis a rabszolgaság megszüntetése tarthatja fenn az unió tartós egységét, hiszen az Egyesült Államok népét csakis ebben az esetben „egyesítheti egy közös eszmei kötelék”.¹³

Szomszédai ugyan úgy ismerték Washingtont, mint aki szigorú fegyelmet követelt rabszolgáitól, aki viszonylag könnyen rendelte el engedetlen feketéi fizikai megfenyítését, s aki újsághirdetéseiben köröztette szökött rabszolgáit. Viszont a tábornok is tisztában volt a rabszolgatartás erkölcsi következményeivel, s elítélte azt, hogy a rabszolgákat „a marhákhoz hasonlóan, piacon adják-vegyék”.¹⁴ Élete végére pedig fokozatosan arra a meggyőződésre jutott, hogy rabszolgái felszabadításával nem csupán lelki ismeretén könnyíthet, hanem hazája jövőjét is ezzel szolgálja a legjobban. Egy olyan tervet dolgozott ki, amely szerint földjeit haszonbérletbe adta volna, s a befolyó bérleti díjakból tartotta volna fenn családját, illetve gondoskodtak volna a magukat ellátni már nem tudó rabszolgákról, míg a többieket felszabadította volna. Úgy tervezte, hogy a földeket betelepülő angol bérlőknek kellene kiadni, mivel az amerikai gazdálkodók már túlságosan is hozzászórtak a rabszolgák alkalmazásához. Mivel azonban nem akadt kellő számú jelentkező, a terv végül nem valósult meg.¹⁵

George Washington tehát eljutott addig a gondolatig, hogy az amerikai forradalom eszményei összeegyeztethetetlenek a rabszolgatartó rendszer fenntartásával, s hogy az Egyesült Államok hosszú távú érdekeit is

---

12. Thomas Jefferson és a rabszolgaság kérdésére magyarul lásd: Lévai Csaba: „Reszketek hazámért, ha arra gondolok, hogy Isten igazságos”. Thomas Jefferson és a rabszolgaság problémája. *Aetas*, 2001/1. 5–26.; Lévai Csaba: Politika, média és történetírás: Thomas Jefferson és Sally Hemings esete. *Aetas*, 2008/2. 83–94.

13. John C. Miller: *The Wolf by the Ears. Thomas Jefferson and Slavery* (University of Virginia Press, Charlottesville, 1991.) 243.

14. Uo. 107.

15. Peter Kolchin: *American Slavery, 1619-1877*. (Hill and Wang, New York, 1993.) 78. o.; Robert F. Jones: *George Washington*. (Fordham University Press, New York, 1986.) 142.

annak felszámolása szolgálja a legjobban. Arról azonban, hogy az Egyesült Államok első elnöke hogyan, milyen eszmei vagy személyes befolyások hatására jutott erre a meggyőződésre, semmit sem olvashatunk a magyar nyelven hozzáférhető irodalomban. Ezért lehet érdekes és fontos *François Furstenberg*, a montreali egyetem munkatársának *Atlanti rabszolgaság, atlanti szabadság: George Washington, a rabszolgaság és a transzatlanti abolícionista hálózat* című tanulmányának ismertetése, amely az 1815 előtti amerikai történelemmel foglalkozó legrangosabb egyesült államokbeli folyóirat a *William and Mary Quarterly* 2011. áprilisi számában látott napvilágot. Furstenberg, viszonylag fiatal kora ellenére – mesterszintű egyetemi tanulmányait 1998-ban fejezte be – az amerikai forradalom és a korai köztársaság kora egyik ismert kanadai kutatójának számít, aki olyan vezető szakmai folyóiratokban közölt nagy lélegzetű tanulmányokat, mint az *American Historical Review*, a *Journal of American History* vagy a *William and Mary Quarterly*. Első monográfiája 2006-ban jelent meg, amelyben a rabszolgaság és az amerikai nacionalizmus kapcsolatát, illetve azt vizsgálta, hogy George Washington alakja milyen szerepet játszott az utóbbi kiformálódásában.¹⁶ E munkája megjelenése után érdeklődése azon francia politikai emigránsok vizsgálata felé fordult, akik a nagy francia forradalom idején érkeztek az Egyesült Államokba. Ismertetendő tanulmányában e két fő kutatási területét kapcsolta össze, amennyiben azt vizsgálta, hogy Washington rabszolgatartással kapcsolatos nézeteinek alakulására miként hatottak azok a – nem kis részben francia – szerzők, akik egy, az Atlanti-óceánon átívelő rabszolgaság ellenes intellektuális diskurzus részesei voltak.

Furstenberg Washington könyvtárának vizsgálatából indult ki, amely az első elnök halálakor mintegy ezer kötetet tartalmazott. Ez nemcsak a kor amerikai viszonyai között számított jelentős könyvállománynak, hanem még mai szemmel nézve is annak tekinthető. Könyvei kisebb részét maga vásárolta vagy házassága révén került a birtokába, míg többségüket ajándékba kapta amerikai és európai barátaitól és ismerőseitől, vagy az adott művek szerzőitől. E jelentős könyvtár különösen annak ismeretében érdekes, hogy George Washington az amerikai forradalom vezetői közül joggal érdemelheti ki a „legprovinciálisabb személyiség” címét. Benjamin Franklintól (1706–1790), John Adamstól (1735–1826) vagy Thomas Jeffersontól (1743–1826) eltérően – akik koruk jelentős írói és politikai gondolkodói voltak – az első elnök sohasem érzett készletet a teoretizálásra vagy arra, hogy gondolatait kiadásra szánt írásokban rögzítse. Az említett személyiségektől eltérően sohasem

16. François Furstenberg: *In the Name of the Father: Washington's Legacy, Slavery and the Making of a Nation* (Penguin, New York, 2006.)

hagyta el a gyarmatok majd az Egyesült Államok területét, sohasem járt a nagy európai kulturális központokban és semmilyen formális iskolai oktatásban sem részesült. Ez azonban nem jelenti azt, hogy műveletlen, vagy a kor divatos eszmeáramlatait illetően tájékozatlan lett volna. Az európai minták és kapcsolatok mindig is fontos szerepet játszottak életében. Gazdálkodásában és életstílusában a vidéki angol úriemberek példáját igyekezett követni, az amerikai forradalom idején pedig számos olyan európai személyiséggel került összeköttetésbe, akik élete végéig jelentős hatással voltak gondolkodására és döntéseire. Ezek közül a legismertebb a Lafayette márkihoz (1757–1834) fűződő barátsága volt. De a jelentős európai személyiségekkel fenntartott kapcsolatai a forradalom után sem szakadtak meg. Az amerikai forradalomban játszott vezető szerepe miatt Washingtonnak olyan nimbusza alakult ki a felvilágosult európai közvélemény szemében, hogy szinte minden, az Egyesült Államokba látogató jelentős európai személyiség kötelességének érezte felkeresni az „emberi szabadság hősét”. Akik pedig nem tudtak Amerikába eljutni, levelezést kezdeményeztek vele, s az első elnök nagyon sok ajándékot is kapott Európából. Mindez oda vezetett, hogy Washington kora számos vezető gondolkodójának ismeretségét élvezhette, és nagyon széleskörű nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett. S bár nem volt olyan szenvedélyes „könyvfaló”, mint Jefferson vagy John Adams, azért sokat és rendszeresen olvasott. Leginkább a mezőgazdasági és jogi tárgyú művek érdekelték, de gyakorta forgatta az olyan korabeli folyóiratokat is, mint a *Columbian Magazine* vagy az *American Museum*. De mindenekfelett, igazi újságolvasó volt. Egy Mount Vernon-i látogatója szerint az elnök legalább tízféle újságot járatott és olvasott nagy buzgalommal.

Washington könyvtárában legalább tizenhét, a rabszolgasággal vagy a rabszolga-kereskedelemmel kapcsolatos mű is megtalálható volt, amelyeket – egyetlen kivétellel – a rabszolga felszabadítás mellett elkötelezett szerzők alkottak. Ez a tizenhét munka azonban nem részesült azonos „elbánásban” tulajdonosa részéről. Hatot közülük az a díszkötésű kötet tartalmazott, amely a *Traktátusok a rabszolgaságról* (Tracts on Slavery) címet viselte, míg a fennmaradó tizenegy bekötetlen maradt. Nyilvánvaló, hogy a bekötött értekezéseknek különleges jelentőséget tulajdonított Washington, mivel a rabszolgaságról szóló gyűjtemény egy harminchat darabból álló, azonos díszkötésbe kötött sorozat részét képezte. E sorozat másik harmincöt kötete csupa olyan tárgyra vonatkozott, amelyek kifejezetten érdekelték a tábornokot. Kettő például a mezőgazdálkodással, néhány az amerikai forradalommal foglalkozott, több mint tíz pedig politikai pamfletet tartalmazott. A bekötött kötetekbe került művek zömét a szerzők ajándékozhatták

Washingtonnak, amire a művekben található kézzel írott ajánlások utalnak és az is figyelemre méltó, hogy mind a harminchat kötet belső borítóoldalán ott található a tulajdonos saját kezű aláírása. Szinte bizonyosra vehető tehát, hogy az első elnök különös jelentőséget tulajdonított ennek a sorozatnak, benne a hat felszabadítás párti értekezést tartalmazó rabszolgasággal foglalkozó kötetnek.

De vajon Washington végezte-e a hat rabszolgasággal foglalkozó értekezés kiválasztását, és ha igen, milyen szempontok vezérelték ebben? François Furstenberg ezekre a kérdésekre kereste a választ azzal a hátsó szándékkal, hogy ezen keresztül arról is információkhoz juthatunk, hogy mi jellemezte Washington rabszolgasággal kapcsolatos gondolkodását. A kanadai történész arra az eredményre jutott, hogy a szelektálást valószínűleg az első elnök maga végezhette. Mindezt azzal támasztotta alá, hogy a válogatásba nyomdatechnikai szempontból nagyon eltérő, például nagyon más alaplíméretű művek kerültek be, ami oda vezetett, hogy némelyik margója erősen lecsökkent az egységes méretűvé vágás következtében. Ez pedig arra utal, hogy nem a könyvkötő végezte a válogatást, aki az esztétikai, kötetzeti szempontok előnyben részesítésével, feltehetőleg az azonos alaplíméretű műveket szerkesztette volna egybe. A kötetben szereplő utolsó pamflet 1795-ben jelent meg, ami azt jelenti, hogy a kötet egybeszerkesztésére csakis ezt a dátumot követően kerülhetett sor. Furstenberg ez alapján azt valószínűsíti, hogy a harminchat kötetes sorozat összeállítására már Washington elnöki székből való távozása, vagyis 1797 márciusa után kerülhetett sor, amikor hazatérve igyekezett rendet tenni elnöksége alatt kissé elhanyagolt háztartásában. Ez viszont megint arra utal, hogy a válogatás során Washington saját szempontjai érvényesültek.

Mindez azonban még nem jelent bizonyítékot arra nézve, hogy az első elnök valóban el is olvasta a kötetbe szerkesztett írásokat, annál is inkább, mivel azok szövegében nem találhatók aláhúzások vagy lapszéli jegyzetek. Washington azonban – például John Adamstól eltérően – nem volt buzgó lapszéli jegyzetelő, s olyan könyveibe sem illesztett megjegyzéseket, amelyekről biztosan tudjuk, hogy olvasta őket. Ezen az alapon tehát nem zárható ki, de nem is bizonyítható egyértelműen, hogy az első elnök valóban olvasta volna ezeket a rabszolgasággal kapcsolatos pamfleteket. Furstenberg ezért másfajta módon is igyekezett alátámasztani azt a véleményét, hogy az említett írások jelentős hatást gyakoroltak Washington rabszolgatartással kapcsolatos nézeteinek alakulására. Írásainak vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy az első elnök érdeklődése az 1780-as évek végén megélnékült a rabszolgakérdésre vonatkozóan. Ezt látszik megerősíteni az

is, hogy a végül be nem kötött tizenegy pamfletből nyolc 1788 előtt jelent meg, amikor is határozott érdeklődés híján egyszerűen félretehette azokat. A bekötött gyűjtemény hat darabja közül öt viszont 1788 után látott napvilágot, ami arról tanúskodhat, hogy az ekkor megjelent művekre nagyobb figyelmet fordított. Erre a rabszolgatartással kapcsolatos gondolati váltásra utalhat az is, hogy 1786 után már egyáltalán nem vásárolt új rabszolgákat. A rabszolgaság problémájával összefüggő érdeklődés megélénkülése azonban nem csupán Washingtonra, hanem az új köztársaság egész formálódó művelt közvéleményére jellemző volt az 1780–90-es évek fordulóján. Ezt jelzi az is, hogy a bekötött hat értekezés közül ötöt az Egyesült Államokban adtak ki, míg a bekötetlen tizenegy darab között csak három ilyen akadt. Ez a folyamat azzal is együtt járt, hogy az Egyesült Államokban megnőtt az érdeklődés a rabszolgaság ellenes külföldi szerzők munkái iránt. Washington bekötött gyűjteményében például a hatból négy ilyen munka volt.

A rabszolgaság kérdése az amerikai forradalom kirobbanásától jelen volt az amerikai politikai diskurzusban. Az anyaország és a gyarmatok közötti konfliktus kibontakozása idején az amerikai szerzők gyakran hivatkoztak arra, hogy a hétéves háborút követően bevezetett brit intézkedések célja az, hogy „rabszolgasorba taszítsák” a gyarmatokat. A kortárs brit és európai megfigyelők nem is hagyták észrevétlenül e helyzet ellentmondásosságát, mondván, hogy azok az amerikaiak tüntetik fel ily módon magukat a szabadság bajnokaiként, akik maguk is rabszolgatartók. Ezekkel a véleményekkel aztán azoknak az amerikai politikusoknak is szembesülniük kellett, akik – mint például Thomas Jefferson, John Adams vagy Benjamin Franklin – hosszabb időt töltöttek Európában, s ezért tartós és személyes kapcsolatba kerültek a korabeli Európa felvilágosult véleményformálóival, akik zömében bírálták a rabszolgatartást. A rabszolgatartó rendszer tehát sötét árnyékot vetett a „szabadságban született” fiatal amerikai köztársaság nemzetközi reputációjára. Washington – amerikai kortársainak többségéhez hasonlóan – úgy tekintett az Egyesült Államokra, mint amely példát mutat a despotizmus ellen hadakozó felvilágosult európaiak számára. Az amerikai köztársaságnak ezt az útmutató szerepét pedig nagyban veszélyeztette a rabszolgaság „szégyenfoltja”, s ezt az első elnök is világosan érezte. Ezért lehettek fontosak számára pontosan azok az európai és amerikai szerzők által írott értekezések, amelyek elítélték a rabszolgatartást, s amelyeket külön kötetbe kötöttek.

François Furstenberg a hat pamflet részletes elemzése alapján arra a következtetésre jutott, hogy azok bizonyos közös sajátosságokkal rendelkeznek. Mindez olyan közös rendezőelvek meglétére utal, amelyek a válogatás

alapjául szolgálhattak, s a kanadai szerző mindebben annak újabb bizonyítékát látta, hogy Washington valóban el is olvasta ezeket a munkákat. Mind a hat értekezésben döntő szerepet játszott az a három alapvető érv, hogy a rabszolgatartó rendszer gazdaságilag nem hatékony, hogy szégyenfoltot vet az amerikai nemzet becsületére, s hogy fokozatosan, törvényhozási eszközökkel kell megszüntetni azt. Figyelemre méltó, hogy Washington egyetlen olyan művet sem vett be a bekötött gyűjteménybe, amely morális vagy valáserkölcsi alapon bírálta volna a rabszolgaságot, pedig a bekötetlen értekezések között nem egy ilyen munka is akadt. Vagyis az első elnök azokat a pamfleteket részesítette előnyben, amelyek „praktikus érveket sorakoztatnak fel amellet, hogy a felszabadítás miért lenne jó a nemzet gazdasága és reputációja szempontjából”. (273.) Amint azt fentebb láthattuk, Washington végrendelete lényegében ezen elvek megtestesülését jelentette, mivel a fokozatosság és a törvényesség elve mellett azt is rögzítette, hogy a huszonegy éves korukban felszabaduló rabszolgákat „meg kell tanítani írni és olvasni, s bizonyos hasznos foglalkozásokra kell nevelni őket”. (273–74.) Szembetűnő tehát a kötetbe gyűjtött pamfletekben megfogalmazódó elvek és a Washington gyakorlata közötti párhuzam, ami Furstenberg szerint arra utalhat, hogy ezek a művek is inspirálhatták az elnök rabszolgasággal kapcsolatos gyakorlati lépéseit.

A kanadai történész azonban e korreláció kimutatásán túlmenően annak feltárására is vállalkozott, hogy bonyolult áttételeken keresztül milyen mélyebb szellemi hatások befolyásolhatták az első elnök rabszolgasággal kapcsolatos gondolkodását. Úgy találta, hogy Washington fentebb felsorolt három alapelve alkotta Condorcet márki (1743–1794) rabszolgasággal kapcsolatos gondolkodásnak alapvetését is, akinek *Réflexions sur l'esclavage des nègres* (Reflexiók a feketék rabszolgaságáról) című 1781-ben kiadott munkája óriási hatást gyakorolt a felvilágosult európai közvélemény rabszolgasággal kapcsolatos felfogására. Washington szinte bizonyosan nem olvasta Condorcet művét, amely könyvtárában sem volt meg. Viszont olyan személyekkel állt szoros kapcsolatban, akikre a francia filozófus munkája meghatározó befolyással bírt. Ilyen volt Thomas Jefferson és az amerikai forradalom két külföldi katonai hőse Tadeusz Kościuszko (1746–1817), illetve Lafayette márki (1757–1834). Condorcet gondolkodásának Washington felé közvetítésében különösen ez utóbbi játszott döntő szerepet, akit a gyermektelen tábornok fiaként szeretett, s aki a francia filozófussal is nagyon jó barátságban állt. Lafayette szervezte be Condorcet a *Société des amis des noirs* (A feketék barátainak társasága) elnevezésű, a rabszolgaság ellen küzdő franciaországi társaságba, s alighanem az utóbbi eszméi ösztö-

kélték az előbbi arra, hogy Francia Guyanában ültetvényt vásároljon és egy fokozatos rabszolga-felszabadítási kísérletbe kezdjen. Lafayette Washington is megpróbálta beszervezni ez utóbbi vállalkozásba, aki bizonyosan ismerte francia protezsáltja rabszolga-felszabadításra vonatkozó elképzeléseit. Lafayette 1784 augusztusában felkereste a későbbi elnököt Mount Vernon-i otthonában, akinek ekkoriban keletkezett irataiból biztosan tudjuk, hogy beszélgetéseikben a rabszolgaság témáját is érintették.

Lafayette azonban nem csupán Condorcet-val állt szoros kapcsolatban, hanem Washington fentebb említett hat darabos pamflet gyűjteményének két szerzőjével is. Az egyik Thomas Clarkson (1760–1846) a híres brit abolitionista volt, akivel Lafayette – és minden valószínűség szerint Condorcet is – Párizsban találkozott, s akivel élete végéig levelezésben állt. A másik pedig Jacques Pierre Brissot de Warville (1754–1793), a girondisták későbbi vezetője volt, aki szintén látogatta *A feketék barátai társaságának* üléseit, s aki Lafayette ajánlólevelével felszerelve, 1788-as amerikai útja során Washington is meglátogatta Mount Vernonban. Mi több, Brissot útinaplójából azt is tudjuk, hogy a tábornokkal a rabszolgaság kérdését is megvitatták.

Washington azon a Thomas Jeffersonon keresztül is kapcsolatban állt a rabszolgaságról folyó transzatlanti diskurzussal, aki párizsi nagykövetsége idején (1784–1789), az Amerikából már ismert Lafayette-ten kívül Condorcet-val is szoros barátságot kötött. Jefferson ugyan elutasította, hogy személyesen részt vegyen *A feketék barátai társaságának* munkájában, viszont támogatásáról biztosította a szervezetet, amelynek üléseire rendszeresen elküldte titkárát. A virginiai politikus olyan jól ismerte Condorcet rabszolgaságra vonatkozó nézeteit, hogy fentebb említett pamfletjének fordításához is hozzákezdett.

Furstenbergnek azonban további „kapcsolati személyeket” is sikerült felkutatnia. Ilyen volt Philip Mazzei (1730–1816), az a toszkán orvos, aki még az amerikai forradalom előtt, Jefferson birtokszomszédjaként kísérletezett szőlőtermesztéssel, s aki aztán Virginia európai ügynökéként tevékenykedett.¹⁷ Mazzei is jól ismerte Condorcet rabszolgasággal kapcsolatos elgondolásait s Washingtonnal is kapcsolatban állt. Hasonló mondható a lengyel Tadeusz Kościuszokról, aki Washington alárendeltjeként harcolt az amerikai függetlenségi háborúban, s aki párizsi tartózkodása idején szoros kapcsolatot alakított ki Condorcet-val, Jeffersonnal és Lafayette-tel is.

17. Mazzei virginiai tevékenységére magyarul lásd: Lévai Csaba: „A tokaji sokkal jobb annál, mint amit tavaly ezen a néven küldött...” Thomas Jefferson és a magyar borok (Kísérlet egy attitűd rekonstrukciójára) *Agrártörténeti Szemle*, 2000/3–4. 431–433.

Ezeknél is fontosabb kapcsolatot jelenthetett azonban Washington számára a transzatlanti abolícionista diskurzus irányába Alexander Hamilton (1755?–1804), aki a függetlenségi háborúban Washington szárnysegédjeként, majd a francia segélycsapatokhoz delegált összekötő tisztjeként szolgált. Ez utóbbi minőségében Lafayette-tel is barátságot kötött, aki támogató levelet küldött Hamiltonnak, amikor az be akart lépni a *New York Manumission Society*-be (New York-i Felszabadítási Társaság), s akit guyanai felszabadítási terveibe is beavatott. Brissot, amerikai útja során – Lafayette ajánlásával – nem csak Washington, hanem Hamiltont is meglátogatta.

Mindezek alapján Furstenberg arra a megállapításra jutott, hogy „az azonnali felszabadítás elvetésében, és a fokozatos felszabadítás megerősítésében; abban, hogy a hangsúlyt a felszabadítás előfeltételeként a rabszolgák oktatására helyezték; abban a vonatkozásban, hogy a rabszolgák szabadságát mindaddig igazoltan lehet korlátozni, amíg megfelelően fel nem készítik őket a szabadságra; valamint abban a tekintetben, hogy összefüggést állapítottak meg a rabszolgaság, a nemzeti becsület és a republikánizmus világméretű jövője között, Washington nézetei szoros korrelációt mutattak a korabeli transzatlanti rabszolgaság-ellenes gondolkodás és cselekvés fő áramlataival”. (284.)

François Furstenberg: *Atlantic Slavery, Atlantic Freedom: George Washington, Slavery, and Transatlantic Abolitionist Networks* (Atlanti rabszolgaság, atlanti szabadság: George Washington, a rabszolgaság és a transzatlanti abolícionista hálózat) *William and Mary Quarterly*, 2011. Április, 247–286.

Lévai Csaba